

## RECENZE

DŽURINSKIJ, A. N.

### **Pedagogika Rossiji. Istorija i sovremennost'**

Moskva : Izdatel'stvo Kanon, 2011, 319 s. ISBN 978-5-88 373-230-5.

V české pedagogické komunitě v poslední době bylo možno zachytit sílící hlasy, poukazující na přerušení kontaktů s ruskou pedagogikou a na absenci informací o stavu, problémech a trendech v pedagogice a vzdělávání v Ruské federaci. Zaplnění této mezery sice dílčím způsobem zprostředkovávají mezinárodní a srovnávací studie, které přinášejí vnější pohledy, navíc v neruských jazykových verzích textů, bez zřetele ke specifiku historického, kulturního a politického kontextu. Nalézat odpovědi na otázky, jak se vyvíjí ruská pedagogika po rozpadu Sovětského svazu, jak se transformoval vzdělávací systém či jak problémy rozvoje vzdělanosti v multietnickém a mnohonárodnostním státu řeší politici, odborníci a školní praxe, může zajímat větší část naší pedagogické komunity, sledující mezinárodní dění. Pamětníky éry sovětské pedagogiky a intenzivních pracovních i osobních kontaktů s jejími představiteli bude nepochybně zajímat nejen rozvoj pozoruhodných pedagogických koncepcí, autorských systémů a experimentálních škol, ale také pohledy současné ruské pedagogiky na toto období pedagogické vědy a školství.

Zejména z výše uvedených důvodů může české pedagogy zaujmout nejnovější publikace Alexandra Naumanoviče Džurinského. Autor patří ke generaci dnešních sedmdesátníků, v oboru působí téměř půlstoletí, odborné zkušenosti získal v sovětském období v Akademii pedagogických věd. V 90. letech přispěl významně k přehodnocení a kritické reflexi socialistického období a k rozvoji metodologie srovnávací pedagogiky. V současné době působí na Moskevské pedagogické univerzitě, je mezinárodně uznávaným odborníkem v dějinách pedagogiky a ve srovnávací pedagogice. Jeho odborný záběr je široký, publikoval více než třicet monografií, převážně v posledních dvaceti letech. V ohnisku jeho pozornosti je výchova a vzdělávání v kontextu sociálních procesů a proměn pedagogického myšlení.

Recenzovaná publikace představuje dosavadní vrchol autorovy odborné práce. Obrací pozornost k ruské pedagogice v průběhu jejího historického vývoje až do současnosti, zabývá se současnými problémy vzdělávání a výchovy v Rusku a nastiňuje trendy dalšího vývoje.

Autor zdůrazňuje unikátnost ruské tradice a formování pedagogického myšlení, aniž by opomíjel obohacující vliv různých civilizačních a kulturních zdrojů i důsledky izolacionismu a šovinismu. V evolučních i revolučních fázích vývoje jeho analýza nepostrádá střizlivé, leč kritické pohledy na mechanismy hledání pedagogických odpovědí na sociální a kulturní výzvy a důsledky praktických řešení v reformách a fungování výchovných a vzdělávacích institucí v reálném prostředí ruské společnosti.

Kniha je rozdělena do sedmi kapitol, sledujících historická období následovně:

1. Výchova u východních Slovanů a v Kyjevské Rusi. 2. Pedagogické ideje a vzdělávání v Moskevské Rusi. 3. Pedagogika a škola 18. století. 4. Pedagogika a osvěta v 19. století. 5. Pedagogika a školství na rozhraní 19. a 20. století. 6. Sovětská pedagogika a školství. 7. Pedagogika a vzdělávání na prahu druhého tisíciletí.

Kniha je vybavena jmenným rejstříkem obsahujícím 455 hesel, z nichž pouze 7% tvoří autoři cizího původu, a to takoví, kteří bezprostředně zasáhli do vývoje ruského pedagogického myšlení či byli autory projektů školských reforem. Vnější pohledům a reflexi vývoje se autor programově zcela vyhnul.

Každá kapitola je uvedena obecnou charakteristikou společenského kontextu v daném období s důrazem na kulturní a politické aspekty. Unikátnost ruské tradice autor dokumentuje na složitých vzájemných vztazích mezi politickou mocí a kulturou. Pedagogiku a školu považuje za „pozoruhodný, ne-li jediný pilíř kulturního a společenského rozvoje“ v Rusku. Vyjadřuje přesvědčení, že přes omyly, od nichž je třeba se distancovat, má ruská pedagogika a škola potenciál permanentní obnovy.

V prvních třech kapitolách, které mohou zaujmout nejen historiky a rusisty, autor směřováním do hloubi kořenů ruské pedagogiky odhaluje v jejich proplétání zdroje vzestupů a stagnací, transmisí cizích vzorů i kulturního izolacionismu. Objasňuje počátky zájmu státu o vzdělávání i vleklé závislosti školství na jeho autoritativní politice. Vlastní počátky unikátní národní ruské pedagogiky klade do období Moskevské Rusi, kdy se utvářely ideje výchovy a lásky k vlasti spolu s obrazem pedagoga jako duchovního vůdce zápolícího s všeobecnou nevzdělaností. Pokazuje na hluboký rozpor mezi iniciacemi, idejemi a projekty dané epochy a jejich nerealizovatelností v podmínkách všeobecné zaostalosti. Za významnou etapu považuje počátky utváření sekularizovaného národního vzdělávacího systému v 19. století, kdy se formovala intelektuální elita se zvýšenou pozorností k pedagogice, mj. byla založena také první katedra (1851) na Moskevské univerzitě. Autor věnuje hodně pozornosti osobnostem, vykládá jejich pedagogické koncepce a projekty směřující proti utilitárnímu vzdělávání a scholastickým metodám. Ukazuje, že boj s mocí, který nezřídka končil vyhnanstvím nebo odsunem do ústraní, přinášel plody později např. v případě Pirogova projektu vzdělávacího systému s navazujícími stupni či v případě zakladatele vědecké pedagogiky K. D. Ušinského, kterým věnuje autor značnou pozornost jako klasikům dodnes uznávaným a citovaným. Současně zdůrazňuje, jak dlouhá a bolestivá byla cesta k uznání pedagogiky jako vědního oboru.

Autor ve všech kapitolách uplatňuje důsledně chronologický princip a rozvíjí dvě hlavní linie výkladu: první se vztahuje k rozvoji pedagogického myšlení, koncepcí a teorií, druhá k rozvoji školského systému, jeho organizaci, kurikulu a způsobům řízení. Po roce 1802, kdy vzniklo ministerstvo Národní osvěty, autor začíná používat pojem „školská politika“ s četnými odkazy na její vývoj. V období přelomu 19. a 20. století autor dokládá výrazné posuny v rozvíjení vědecké pedagogiky jako koordinující aplikované vědy s antropologickým základem i počátky experimentální, reformně orientované pedagogiky (v roce 1901 byla založena první experimentální laboratoř, před 1. světovou válkou bylo v Rusku takových laboratoří již deset). Pedagogové spolu s profesními organizacemi, experimentálními školami (replikujícími západní hnutí „nových škol“) a radikalizujícími se univerzitami přispěli k projekci

vzdělávací reformy, zaměřené na bezplatné všeobecné vzdělávání a odstraňování rozdílů mezi městskými a venkovskými školami.

Pozoruhodná je ovšem zejména rozsáhlá kapitola věnovaná sovětské pedagogice a školství v letech 1917-1991. Autor v ní střízlivě hodnotí deklarované i reálné úspěchy a podstatné nedostatky. Zdůrazňuje tu skutečnost, že vzdělávací systém se stal mocným a efektivním nástrojem politické moci, která na něm demonstrovala své úspěchy. Autor konstatuje, že „většina lidí, kteří tímto systémem prošli, *upřímně* (zvýraznila E. W.) režim podporovala“. Historii pedagogiky a vzdělávání v sovětském období shledává autor dramatickými a kontroverzními. „Pedagogická věda se rozvíjela ve společenských podmínkách, které bránily svobodné polemice v situaci represí, diktatury a cenzury, oficiálních zákazů ze strany moci, omezení kontaktů s pedagogikou a vzděláváním ve světě a slabého využívání historické zkušenosti ruské a zahraniční pedagogiky“ (s. 181). Autor analyzuje specifika tří období sovětské pedagogiky a příčiny tří fundamentálních krizí vzdělávání ovlivněných politickými převraty a sociálními transformacemi. Pro první období (1917 - počátek 30. let) je charakteristický pozoruhodný rozmach pedagogiky, kdy pokračovaly práce pokrokových reprezentantů předrevoluční éry, kontakty se světem a řídicí školská sféra byla nakloněna inovacím a spolupráci s odborníky. Vize výchovy nového člověka nahrávala pedagogii, k níž autor řadí i Vygotského. Později, ve 30. letech, však byla pedagogie zásadně odmítnuta oficiální pedagogikou. Průnik a posilování nadřazenosti třídního principu a kolektivismu vytěsnil zájem o rozvoj dítěte a humánní dimenzi pedagogiky. Autoritativnost nového režimu umlčela odbornou polemiku a varování předrevolučních pedagogů před extrémem. Oficiální „pedagogika“ sledující ideologické a politicky pragmatické cíle (reprezentovaná v knize jmény Lunáčarskij, Krupská, Pokrovskij) se stala propagandou bolševických reforem. Koncepty „komplexů“ a pracovní výchovy, zásadně ovlivňující kurikulum, nepřinesly očekávané efekty. Ve druhém období (30. léta) spatřuje Džurinskij „spuštění železné opony“. Pedologie byla prohlášena za škodlivou, teorie komunistické výchovy opustila humánní ideály, oficiální pedagogikou označené za „buržoazní výmysl“. Autor však přesvědčivě ukazuje, že sovětská pedagogika nebyla monolitní a na příkladech jejích uznávaných klasiků (Blonskij, Šackij, Makarenko) dokládá vědecký přínos normativně orientované pedagogiky. Neopomijí ani emigrantskou ruskou pedagogiku kultury, která vstoupila do sovětského pedagogického myšlení (např. S. Hessen, který v letech 1923 – 1935 působil v Praze). Ve třetím období (1945 – 1991), časově nejdelším, nachází autor pozitivní vědecké přínosy, dosažené zejména v Akademii pedagogických věd, jíž byla ve druhé polovině 20. století přisouzena monopolní role v rozvoji sovětské pedagogiky. Ač vznikla pod přísným státním a stranickým dohledem (1943), který postupně oslaboval, bylo dosaženo pozoruhodných výsledků. Autor uvádí zejména aplikaci systémového přístupu, výzkumy působení biologických a sociálních faktorů ve výchově, sociálních funkcí školy, obsahu všeobecného vzdělávání založeného na sociální zkušenosti a optimalizace vyučování založené na znalosti poznávacích procesů a učení žáků. Jako nejvíce zpolitizovanou a ideologicky deformovanou Džurinskij hodnotí teorii výchovy, naopak nejméně zasaženou didaktiku.

Originální psychodidaktické koncepce rozvíjejícího vyučování El'konina a Davydova či Zankova, alternativní pedagogické koncepce učitelů – novátorů, experimentální školy, péče o talentované žáky a další byly využity a zhodnoceny až v období následujícím, na prahu 21. století, kterému je věnována poslední kapitola knihy.

Toto poslední období ruské pedagogiky předznamenalý důsledek nezdařené reformy (1984) a vrcholící krize vzdělávání, považovaná autorem za krizi systémovou. Rozpadem Sovětského svazu započala historicky nová etapa ruské pedagogiky. Do její současné situace autor uvádí čtenáře odkazy na nový status a koncepci Ruské akademie vzdělávání, založené v roce 1991. Seznamuje s hlavními paradigmaty a teoriemi současné pedagogiky, zdůrazňuje význam výchovy jako prostředku duchovní obnovy společnosti. Nepřekvapivě se zabývá zejména situací mravní, náboženské, občanské a vlastenecké výchovy. Fundamentální problémy vztahuje k existenci multinárodního státu a kulturní diverzitě ruského „superetnika“ složeného z různých etnokultur, žijících ve federalizované a regionalizované společnosti. Utváření identity individuální, ruské, národní a obecně lidské činí podle něho neméně problémy než problémy demokratizace a liberalizace vzdělávacího systému či zdoluhavé implementace vzdělávacích reforem. I o nich se čtenář dozví v poslední kapitole mnoho nového. Podstatným vyústěním kapitoly je však Džurinského ostražitost a upozornění na symptomy prohlubující se krize. Ač je oficiálním principem současné ruské státní vzdělávací politiky integrace vzdělávání v celé federaci, potřeba hledání způsobů utváření „společného ruského prostoru vzdělávání“ v mnohonárodnostním a polykulturním státu zůstává fundamentálním problémem pro současnou ruskou pedagogiku.

Omezený rozsah recenze nedovoluje zabývat se podrobněji dalšími tématy a problémy, které Džurinskij považuje za významné pro perspektivy ruské pedagogiky a školství. Jeho nejnovější kniha není lehké čtení, vyžaduje pochopení souvislostí i kontextů, na něž autor odkazuje. Nezbyvá mi, než doporučit tuto zajímavou a podnětnou knihu (jejíž obdobu by bylo žádoucí mít i pro českou pedagogiku) českým odborníkům k prohloubení reflexe minulosti, bez níž nelze uvažovat o současnosti ani o budoucnosti pedagogiky, nejen ruské.

*Eliška Walterová*